

نقش فرزند در خانواده قرآنی با تاکید بر اندیشه امام خامنه ای

مرضیه سیفی ابدی^۱

چکیده

خانواده به عنوان بنیان جامعه، نقشی اساسی در تربیت و پرورش انسان‌ها ایفا می‌کند. در این میان، فرزند به عنوان یکی از ارکان اصلی خانواده، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. از دیدگاه اسلام و امام خامنه‌ای، خانواده قرآنی خانواده‌ای است که بر پایه آموزه‌های دینی بنا شده و در آن، تمامی اعضا در جهت کسب رضایت الهی تلاش می‌کنند. در این راستا، شناخت نقش و جایگاه فرزند در خانواده قرآنی از اهمیت بسزایی برخوردار است. تبیین نقش فرزند در خانواده قرآنی، می‌تواند به ارتقای سلامت و کارکرد خانواده، تربیت نسلی صالح و متعهد به آموزه‌های دینی و در نهایت، به ایجاد جامعه‌ای سالم و پویا کمک کند. این مقاله با هدف ارائه بررسی «نقش فرزند در خانواده قرآنی، با تاکید بر اندیشه امام خامنه‌ای» به روش توصیفی-تحلیلی با ابزار کتابخانه‌ای انجام شده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، فرزند در خانواده قرآنی نقش‌های متعددی ایفا می‌کند، از جمله: نقش عاطفی که در نشاط و شادابی خانواده تاثیر بسزایی دارد. همچنین نقش معنوی فرزند که سبب خواهد شد والدین در دنیا و آخرت به عاقبت به خیری رسند. علاوه بر این دو نقش، فرزند نقشی اساسی در معنویات مادر دارد، از جمله صبر، آرامش مادر، رشد فضائل اخلاقی و ... در نتیجه، فرزند در خانواده قرآنی از جایگاه و منزلت ویژه‌ای برخوردار است و نقش‌های متعددی را در ابعاد عاطفی و معنوی ایفا می‌کند. توجه به این نقش‌ها و تلاش برای تربیت فرزندان صالح و متعهد به آموزه‌های دینی، می‌تواند به ارتقای سلامت و کارکرد خانواده و در نهایت، به ایجاد جامعه‌ای سالم و پویا کمک کند.

کلمات کلیدی: نقش فرزند، خانواده قرآنی، اندیشه، عواطف، معنویت، امام خامنه‌ای.

^۱ طلبه سطح دو مرکز غیرحضوری قم واحد خواهران

مقدمه

بی تردید، خانواده به عنوان بنیان جامعه، نقشی اساسی در تربیت و پرورش انسان‌ها ایفا می‌کند. در این میان، اما فرزند به عنوان یکی از ارکان اصلی خانواده، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. از دیدگاه اسلام، خانواده قرآنی خانواده‌ای است که بر پایه آموزه‌های دینی بنا شده و در آن، تمامی اعضا در جهت کسب رضایت الهی تلاش می‌کنند. در این راستا، شناخت نقش و جایگاه فرزند در خانواده قرآنی از اهمیت بسزایی برخوردار است از طرفی نیز بررسی این مهم از منظر امام خامنه‌ای می‌تواند به شناخت بهتر و درک عمیق‌تر از این نقش و تأثیرات آن در خانواده و جامعه کمک کند.

اهمیت این موضوع از آنجاست که آیات و روایات متعددی در منابع اسلامی به نقش و جایگاه فرزند در خانواده اشاره کرده‌اند از جمله: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا» (مال و فرزند، زینت زندگی دنیاست و باقیات صالحات [ارزش‌های پایدار و شایسته] ثوابش نزد پروردگارت بهتر و امیدبخش‌تر است!)^۱.

همچنین، رهبر معظم انقلاب نیز در سخنرانی‌های مختلف خود بر اهمیت تربیت فرزندان صالح و متعهد به آموزه‌های دینی تأکید کرده‌اند. «بچه‌ها را متدین بار بیاورید. متدین بار آوردن بچه‌ها همان چیزی است که می‌تواند آینده‌ی این کشور را آباد کند»^۲.

با وجود این تأکیدات، هنوز شاهد چالش‌ها و آسیب‌هایی در حوزه تربیت فرزند در خانواده‌های امروزی هستیم. عدم آگاهی کافی از آموزه‌های دینی در این زمینه، تغییرات سریع سبک زندگی و فقدان منابع علمی و کاربردی در این حوزه، از جمله این چالش‌ها هستند. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش فرزند در خانواده قرآنی بر اساس اندیشه امام خامنه‌ای و با استفاده از روش تحلیل محتوا انجام شده است.

^۱ کهف: ۴۶.

^۲ خامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از معلمان استان کرمان، ۱۳۸۴/۰۲/۱۲.

پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که تاکنون پژوهش‌های متعددی در حوزه نقش فرزند در خانواده انجام شده است. اما این پژوهش‌ها عمدتاً به بررسی نقش فرزندآوری در خانواده‌ها پرداخته‌اند و به نقش فرزند در خانواده قرآنی بر اساس اندیشه امام خامنه‌ای توجه کافی نشده است. از جمله:

- «نقش فرزندآوری و فرزندپروری در افزایش کیفیت زندگی از منظر آیات و روایات» نوشته زهرا بردستانی؛ نتایج حاصله در این مقاله نشان داده است که فرزندآوری و فرزندپروری موجب بالا رفتن کیفیت زندگی مادی و معنوی و افزایش اقتدار خانواده و جامعه خواهد شد.
- «اهمیت و جایگاه فرزندآوری و تاثیر آن بر سلامت روانی خانواده» نوشته زهرا بیدکی؛ نویسنده در این مقاله به آثار مثبت فرزندآوری از جمله کمک به والدین، اعمال متاخر، نعمت الهی، افزایش روزی، طلب آمرزش برای والدین، سیر آتش بودن فرزندان و ... اشاره کرده است.
- «جهاد تبیین در عرصه خانواده و فرزندآوری» نوشته سیده سکینه ابراهیمی؛ در این مقاله به نقش محوری خانواده به ویژه مادر در عرصه مهم فرزندآوری و پرورش نسلی سالم و صالح اشاره شده است.

وجه تمایز این پژوهش با مطالعات پیشین در آن است که به طور خاص به بررسی نقش فرزند در خانواده قرآنی بر اساس اندیشه امام خامنه‌ای می‌پردازد. در این راستا، در این پژوهش ابتدا به نقش عاطفی سپس معنوی فرزند در خانواده قرآنی بر اساس اندیشه امام خامنه‌ای تبیین شده است.

از این رو، بررسی نقش فرزند در خانواده قرآنی و اندیشه امام خامنه‌ای، به منظور شناخت بهتر و درک عمیق‌تر از این نقش و تأثیرات آن در خانواده و جامعه، امری ضروری به شمار می‌رود. این بررسی می‌تواند به تعیین سیاست‌ها و راهکارهای مؤثر برای تقویت نقش فرزند در خانواده و جامعه منجر شود و در پایه‌گذاری یک خانواده سالم و پایدار نقش مهمی ایفا کند. در راستای این هدف، این مقاله درصدد پاسخگویی بدین پرسش است که نقش فرزند در خانواده قرآنی، با تاکید بر اندیشه امام خامنه‌ای چگونه است؟

۱. مفهوم شناسی

در هر پژوهشی نیاز است تا واژگان کلیدی و پرتکرار از نظر لغوی و اصطلاحی مورد واکاوی قرار گیرد در این قسمت به بررسی واژگان اندیشه، خانواده و خانواده قرآنی پرداخته خواهد شد.

۱-۱. اندیشه

اندیشه در لغت به معنای فکر، گمان، ترس، بیم.^۱ تفکر، تأمل، اضطراب.^۲ است. و در اصطلاح هر حرکت و انتقالی که برای نفس در ادراکات جزئی صورت گیرد را در اصطلاح اندیشه گویند.^۳ اندیشیدن فرایندی است که از طریق آن یک بازنمایی ذهنی جدید به وسیله تبدیل اطلاعات و تعامل بین خصوصیات ذهنی، قضاوت، انتزاع، استدلال و حل مسئله ایجاد می‌گردد.^۴

۱-۲. خانواده

در لغت به معنای خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان^۵؛ تبار، خیل، قبیله، طایفه، خانواده، عشیره، حی، سبط، ایل، قبایل^۶ آمده است.

در اصطلاح: تعریف خانواده به صورت ظاهر، دشوار است لذا هر کسی آن را به گونه‌ای خاص تعریف کرده است. ولی با دقت روشن می‌گردد که گرچه الفاظ مختلف است ولی همه به یک معنا اشاره داشته یک چیز را تعیین می‌کند. بعضی‌ها گفته‌اند: خانواده عبارت است از یک واحد اجتماعی که از ازدواج یک زن و یک مرد به وجود می‌آید و فرزندان حاصل از آن ازدواج آن را تکمیل می‌نماید.^۷ فرزندان تا زمانی عضو این واحد اجتماعی محسوب می‌شوند که به سن رشد نرسیده و یا با ازدواج با دیگری واحد مستقل جدیدی را تشکیل نداده باشند.^۸

^۱ عمید، فرهنگ جیبی عمید، ص ۱۷۹.

^۲ معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، ص ۲۰۴.

^۳ سبزواری، شرح منظومه، ۱، ص ۸۴.

^۴ مجتهدی، فلسفه ی نقادی کانت، ص ۱۵۶.

^۵ معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۱، ص ۶۱۳.

^۶ دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج ۲، ص ۲۹.

^۷ طاهری، سیری در مسائل خانواده، ص ۱۴.

^۸ عاملی، حقوق خانواده، ج ۱، ص ۱۴.

اصطلاح اسلامی: در نگاه قرآن و فرهنگ اسلام، خانواده نه تنها محل تولید نسل است بلکه جایگاه پرورش روحیه و شخصیت انسان‌هاست که بر دستیابی به آرامش و هم‌گرایی عاطفی و مهرآمیز استوار است.^۱

در اصطلاح جامعه‌شناسی به معنای: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره‌ای اطلاق می‌شود که با هم زندگی می‌کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند.»^۲

۳-۱. خانواده قرآنی

خانواده‌ی قرآنی در اصطلاح خانواده‌ای است که تمامی مولفه‌های توحید محوری، جلب رضایت حق، عدالت جویی، برقراری قسط، اخلاق مداری، وظیفه‌مداری، رعایت اصل صلح و واحسان، گذشت و محبت، مشورت و مصلحت‌اندیشه را همواره دارند. در واقع این خانواده دارای دو رکن اساسی اخلاق و حقوق هستند. آماده پذیرش و پرورش انسان می‌باشند. همچنین چنین خانواده‌ای ارکان شایسته و منطبق با استانداردهای اسلامی را دارد.^۳ «خانواده قرآنی، خانواده‌ای است که حتی در صورت جدایی و طلاق نیز مسائل اخلاقی و کرامت‌های انسانی را فراموش نمی‌کند»^۴؛ در مسائل اقتصادی مردان مسئول پرداخت تمام هزینه‌های زندگی هستند.^۵

۲. نقش عاطفی فرزند در خانواده قرآنی

نقش عاطفی فرزند در خانواده قرآنی، از جمله ابعاد مهم و تأثیرگذار جایگاه فرزند در این خانواده است. فرزند با معصومیت، فطرت پاک و عشق بی‌دریغ خود، فضایی سرشار از محبت، شادابی و نشاط را در

^۱ فصلنامه تخصصی طهورا، ص ۹.

^۲ کتابی؛ کتابی، سیره اخلاقی و تربیتی امام رضا(عص ۳۰).

^۳ سقلاطونی، به رنگ زندگی، ص ۱۱.

^۴ متوسل، پیامهای قرآن برای جوانان، ص ۲۴۳.

^۵ رضایی اصفهانی، شبهات روزآمد، ص ۶۶.

خانواده ایجاد می‌کند. در ادامه به بررسی ابعاد مختلف نقش عاطفی فرزند در خانواده قرآنی بر اساس آموزه‌های دین اسلام و بیانات امام خامنه‌ای پرداخته خواهد شد.

۲-۱. ایجاد نشاط و شادابی در خانواده

همانطور که در مقدمه این بخش اشاره شد، فرزند با معصومیت و فطرت پاک خود، مانند گلی خوشبو، عطر نشاط و شادابی را به فضای خانه می‌پاشد «این دختران و پسران، محیطهای شادی را به خانواده‌ها می‌آورند».^۱ پیامبر اکرم (ص) در این باره می‌فرماید: «الْوَلَدُ الصَّالِحُ رِيحَانَةٌ مِنْ رِيَاحِينَ الْجَنَّةِ؛ فرزند شایسته گلی خوشبو از گلهای خوشبوی بهشت است».^۲ این حدیث، به زیبایی نقش فرزند در ایجاد فضایی سرشار از نشاط و شادابی را در خانواده ترسیم می‌کند.

در حدیثی دیگر نیز فرمودند: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَابَّ لَهُ؛ کسی که نزد او کودکی است، باید کودکانه رفتار کند». ابن ابی نجیح می‌گوید: «امام حسن و امام حسین ع بر پشت پیامبر سوار می‌شدند و "حل حل" می‌گفتند و پیامبر می‌فرمود: نیکو شتر است شتر شما».^۳ این حدیث، بر اهمیت بازی و انس با فرزندان تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که این امر، از جمله راههای ایجاد نشاط و شادابی در خانواده است.

مستحب است فرزند را بیوسی؛ مستحب است که به فرزند محبت کنی.^۴ این رهنمود، بر اهمیت محبت و مهربانی با فرزندان تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که این امر، از جمله عوامل ایجاد نشاط و شادابی در خانواده است.

در پایان، می‌توان گفت که فرزند در خانواده قرآنی، نقشی محوری و اساسی در ایجاد فضایی شاد و پرنشاط ایفا می‌کند. با توجه به آموزه‌های دین اسلام و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب، می‌توان فرزندان را به بهترین شکل ممکن تربیت کرد و از برکات و ثمرات وجود آنها در خانواده و جامعه بهره‌مند شد.

^۱. خامنه‌ای، بیانات در مراسم اجرای خطبه‌ی عقد ازدواج، ۱۳۷۰/۰۴/۲۰.

^۲. کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۳.

^۳. مجلسی، بحار الانوار، ص ۲۸۵؛ «كَانَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ يَرْكَبَانِ فَوْقَ ظَهْرِ النَّبِيِّ وَ يَقُولَانِ: حَلَّ حَلٍّ وَ يَقُولُ النَّبِيُّ نَعَمْ الْبَعِيرُ بَعِيرُكُمْ»

^۴. خامنه‌ای، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۷۷/۰۲/۱۸.

۲-۲. تقویت عواطف و احساسات

تولد فرزند، نقطه عطفی در زندگی هر پدر و مادری است. این اتفاق، آغازی برای سفری پرمهر و عاطفه است. با ورود او به خانه، قلب پدر و مادر لبریز از عشق و محبت می‌شود. این عشق و محبت بی‌حد و اندازه، حس مسئولیت‌پذیری، صبر و بردباری را در آنها پرورش می‌دهد و به تکامل شخصیت عاطفی آنها کمک می‌کند. مقام معظم رهبری فرمودند: «انسان که ماشین نیست، انسان روح است، انسان معنویت است، انسان عواطف و احساسات است. حالا می‌خواهد آرامش پیدا کند. این آرامش کجاست؟ محیط خانواده است».^۱

در قرآن کریم نیز به این موضوع اشاره شده است: «... وَ قُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْنِي صَغِيرًا؛ ... و بگو: «پروردگارا! همان‌گونه که آنها مرا در کوچکی تربیت کردند، مشمول رحمتشان قرار ده!»».^۲ «وَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِذَا أَصْبَحَ مَسَحَ عَلَى رُؤُوسِ وَلَدِهِ؛ روش رسول اکرم صلی الله علیه و آله در خانواده این بود که هر صبح دست محبت به سر فرزندان خود می‌کشید».^۳ مقام معظم رهبری نیز در این باره فرمودند: «اگر محیط زندگی آرام و مناسبی در خانواده حکم‌فرما باشد، می‌توان خاطر جمع شد که فرزندان از لحاظ ساختار عاطفی و روانی سالم هستند».^۴

بنابراین تقویت عواطف و احساسات در خانواده، نه تنها موجب رشد شخصیت عاطفی فرزندان می‌شود، بلکه آنها را برای ایفای مسئولیت‌های آینده آماده می‌کند.

۳. نقش معنوی فرزند در خانواده قرآنی

فرزند به عنوان یکی از پدیده‌هایی که در طول تاریخ انسانیت برای جوامع اهمیت داشته است، نقش معنوی در خانواده دارد. تا جایی که در روایتی از رسول الله صلی الله علیه و آله نیز آمده است که فرمودند:

^۱. خامنه‌ای، خطبه‌ی عقد مورخه‌ی ۱۳۷۹/۱۱/۱۶.

^۲. اسراء: ۲۴.

^۳. طباطبایی، سنن النبی صلی الله علیه و آله، ج ۱، ص ۱۵۵.

^۴. خامنه‌ای، خطبه‌ی عقد، مورخه‌ی ۱۳۷۴/۰۵/۱۱.

«خانه‌هایی که در آن کودک نباشد در آن برکت نیست».^۱ در ادامه به نقش معنوی فرزند اشاره خواهیم کرد:

۳-۱. سرمایه‌ی دوران پیری

یکی از اثرات معنوی که فرزندآوری برای والدین بر جای می‌گذارد، سرمایه‌ای برای دوران پیری آنان است. فرزندان برای والدین شادی و نشاط به همراه دارند، و در دوران پیری نوه سبب نشاط مضاعف در والدین خواهد شد. علاوه بر آن در زمان پیری که مشکلات، بیماری، ناتوانی و ... در والدین افزایش می‌یابد، فرزندان از والدین مراقبت می‌کنند که یکی از مهم‌ترین برکات وجود فرزند، کمک و مساعدت به پدر و مادر است.

امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه فرمودند: «اللَّهُمَّ أَشْدِّدْ بِهِمْ عَضْدِي؛ پروردگارا! فرزندانم را مایه‌ی قوت بازویم گردان».^۲

علامه طباطبایی نیز ذیل آیه‌ی شریفه‌ی «قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ ...»^۳ بیان داشته، این که خداوند به حضرت موسی علیه السلام فرموده است که به وسیله‌ی برادرش بازویش را محکم می‌گرداند، کنایه از تقویت نمودن وی به واسطه‌ی برادرش است.^۴

در نتیجه مفهوم دعای امام سجاد نیز این می‌باشد که خداوند فرزندان را مایه‌ی تقویت توان و نیروی او قرار دهند، یکی از آثار و برکات مهم فرزند صالح همین است که می‌توانند والدین را در کهنسالی یاری کند. علاوه بر این مقام معظم رهبری نیز سرمایه‌ی اصلی جامعه را فرزندآوری دانسته است و فرمودند: «ما امروز در کشورمان جوان خیلی داریم اما آیا فردا هم همین اندازه جوان خواهیم داشت؟ ممکن است فردا این همه جوان نداشته باشیم؛ ما باید کشور را برای آن روز ثروتمند کنیم. اگر آن روزی که ما جوان کم داریم، کشور ثروتمند نباشد، نمیتواند دیگر ثروتمند بشود. امروز باید رشد ایجاد کنیم تا

^۱ پاینده، نهج الفصاحه، ص ۳۷۴.

^۲ صحیفه سجادیه، دعای ۲۵، ص ۲۰۸.

^۳ قصص: ۳۵.

^۴ طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۶، ص ۴۸.

کشور ثروتمند بشود برای اینکه فردای محتمل که این قدر جوان نداریم، واقعاً کشور بتواند خودش را اداره کند».^۱

در مجموع، با توجه به مطالب فوق نقش فرزند و فرزندآوری در خانواده‌های قرآنی اهمیت فراوانی دارد، هم به عنوان سرمایه‌ای معنوی و هم سرمایه‌ای برای آینده‌ی کشور. بنابراین فرزندآوری و تربیت فرزندان صالح، یکی از مهم‌ترین وظایف خانواده‌های مسلمان در جامعه‌ی امروز است.

۲-۳. زنده ماندن نام و یاد والدین

یکی دیگر از نقش‌های معنوی فرزند، زنده داشتن نام و یاد والدین است که با تربیت صحیح و درست فرزند توسط والدین، بعد از مرگ پدر و مادر نیز برای آنان پاداش اخروی به همراه دارد.^۲ امام صادق علیه السلام فرمودند: «نماز و روزه و صدقه و حج و عمره و هر عمل صالحی به فرد فوت شده نفع می‌رساند تا اینکه میت در یک سختی واقع شده و بعد آسایش می‌یابد و گفته می‌شود این اتفاق به خاطر عملی است که فرزندت و برادر دینی تو انجام داده است».^۳

همانگونه که از روایت آمده است، فرزند اگر کار نیکی انجام دهد، برای والدین سبب خیر خواهد شد، از طرفی نیز صفات و اخلاق پسندیده فرزند در دنیا، برای والدین در آن دنیا خیرات و پاداش خواهد داشت. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره فرمودند: «هیچ یک از شما نباید فرزندخواهی را واگذارد؛ چرا که وقتی انسان بمیرد و فرزندش نداشته باشد، از نام و آوازه می‌افتد».^۴

همچنین مقام معظم رهبری در این باره فرمودند: «فرزند صالحی تربیت کنید که بعد از رفتن شما از خدای متعال برای شما طلب مغفرت بکند. مهم‌ترین چیزی هم که ممکن است از فرزند، به درد پدر بخورد، این است که برای او طلب مغفرت کند».^۵

^۱ خامنه‌ای، بیانات در دیدار کارآفرینان، تولید کنندگان و دانش بنیان‌ها، ۱۴۰۱/۱۱/۱۰.

^۲ قرآنی، اصول عقاید، ص ۵۹۷.

^۳ مجلسی، بحارالانوار، ج ۸۵، ص ۳۱۲.

^۴ متقی هندی، کنز العمال، ج ۱۶، ص ۲۸.

^۵ خامنه‌ای، بیانات در ابتدای درس خارج فقه درباره توجه به صدقه و تربیت فرزند صالح، ۱۳۹۳/۰۳/۰۵.

بنابراین بر اساس روایات و سخنان رهبری، یکی از مهمترین وظایف فرزندان، زنده نگه داشتن نام و یاد والدین بعد از فوت آنها است. این امر با تربیت صحیح و نیکو فرزندان توسط والدین میسر می شود.

۳-۳. باقیات و صالحات

انسان از زمانی که پا در دنیا می گذارد، تا زمانی که از دنیا برود باید همواره به فکر باقیات و صالحات خود باشد. باقیات و صالحات در واقع پاداشی برای زندگی ابدی انسان است که بر اثر اعمال نیک و اقدامات عام المنفعه در دنیا برجای می ماند. انسانی که به فکر آخرت و سربلندی در آن است؛ در دنیا از اعمال خود مراقبت می کند تا در زمره ی صالحان قرار گیرد.

باقیات صالحات اصطلاحی قرآنی است که برای ماندگاری جزا و پاداش اعمال نیک برای انسان در آخرت خبر می دهد.^۱ خداوند در دو آیه بر باقیات صالحات تاکید است:

- «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ أَمْلًا؛ مال و

فرزندان، زینت زندگی دنیایند و کارهای ماندگار شایسته، نزد پروردگارت پاداشی بهتر دارند و امید داشتن به آنها نیکوتر است».^۲

- «وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَ خَيْرٌ مَرَدًّا؛ کسانی که

هدایت یافته اند، خداوند بر هدایتشان می افزاید و نیکی های ماندگار، ثوابش نزد پروردگارت بهتر و خوش فرجام تر است».^۳

علامه طباطبایی با توجه به آیات فوق باقیات صالحات را اینگونه تعریف کرده است:

«مراد از باقیات و الصالحات؛ اعمال صالح است، زیرا اعمال انسان، برای انسان نزد خدا محفوظ است و این را نص صریح قرآن فرموده. پس اعمال آدمی برای آدمی باقی می ماند. اگر آن صالح باشد "باقیات

^۱. راغب اصفهانی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ القرآن، ص ۱۳۹

^۲. کهف: ۴۶.

^۳. مریم: ۷۶.

الصالحات" خواهد بود، و اینگونه اعمال نزد خدا ثواب بهتری دارد، چون خدای تعالی در قبال آن به هر کس که آن را انجام دهد جزای خیر می دهد. و نیز نزد خدا بهترین آرزو را متضمن است، چون آنچه از رحمت و کرامت خدا در برابر آن عمل انتظار می رود و آن ثواب و اجری که از آن توقع دارند بودن کم و کاست و بلکه صد در صد به آدمی می رسد»^۱.

باقیات و صالحات را برخی مفسران؛ فرزند صالح دانستند. فرزند صالح و تربیت اسلامی و صحیح آن سبب خواهد شد که انسان برای خود باقیات و صالحات برجای بگذارد. حضرت زکریا در پیشگاه خداوند دعا می کردند: «پروردگارا! از جانب خود نسلی پاک و پسندیده به من عطا کن که همانا تو شنونده دعائی»^۲. و یا حضرت ابراهیم علیه السلام نیز از خداوند درخواست فرزند صالح داشتند: «پروردگارا! (فرزندی) از گروه صالحان به من ببخش»^۳.

برخی از مفسران باقیات و صالحات را به دخترانی تفسیر کرده اند که با آداب اسلامی تربیت شدند، سپس مادرانی نمونه برای فرزندان صالح خود گشتند. چنین دخترانی حکم فرزندان صالح و از جمله باقیات و صالحات برای والدین خود می باشند.^۴

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز می فرمایند: «از نشانه های سعادت فرد، این است که فرزند صالح و نیکوکاری داشته باشد»^۵. امام صاق علیه السلام نیز می فرمایند: «یکی از اعمالی که انسان را بعد از مرگش متابعت می کند فرزند صالح و شایسته ای است که برای او استغفار می کند»^۶.

مقام معظم رهبری نیز قدرت و ثروت را فرزند دانسته است و فرمودند: «قدرت و ثروت مثل بقیه ی مواهب زندگی، زینت زندگی است: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» مال و فرزند، زینت زندگی دنیا

۱. طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۳، ص ۴۴۱.

۲. آل عمران: ۳۸.

۳. صافات: ۱۰۰.

۴. مکارم شیرازی، مثال های زیبای قرآن، ص ۴۱۰.

۵. حر عاملی، وسائل الشیعه، مترجم: علی صحت، ج ۱۵، ص ۹۷.

۶. قمی، سفینه البحار، ج ۸، ص ۵۸۰.

است، یعنی قدرت، ما از این قدرت چگونه استفاده می‌کنیم؟ اگر استفاده‌ی خوب کردیم، خیر است؛ اگر در خدمت مردم قرار دادیم، خیر است؛ اگر در خدمت ترویج اخلاق و معنویت و صلاح و رستگاری انسانها قرار دادیم، خیر است؛ اما اگر در خدمت مطامع شخصی و هواهای نفسانی قرار دادیم و مثل حیوانهای درنده، علیه این و آن به کار گرفتیم، می‌شود شر؛ هرچه بیشتر باشد، شرّش هم بیشتر است؛ هرچه بالاتر باشد، شرّش هم شدیدتر است.^۱

باقیات و صالحات با توجه به تربیت صحیح و اسلامی فرزندان توسط والدین اتفاق می‌افتد. تعلیم و تربیت با فرامین الهی گام موثری در رشد سجایای اخلاقی فرزندان در زندگی فردی و اجتماعی آنان دارد.^۲ علاوه بر آن نیز جامعه به سمت تعالی پیشرفت خواهد کرد. به همین دلیل فرزند صالح یکی از باقیات و صالحات می‌باشد.

۴. نقش معنوی فرزند برای مادر

برخی از معانی و مفاهیمی که قرآن نیز متعرض آنها شده، جز در وجود جنس مؤنث، یعنی زن، مأمن دیگری ندارد.^۳ از جمله آن معانی کلمه «امّ» که در قرآن و روایات به طور فراوان ذکر شده، به معنای ریشه و سرچشمه است^۴، و به خاطر این که کودک حداقل شش ماه و حداکثر نه ماه در رحم زن است، و با تمام قوا جسم و روح خود را از مایه‌های وجود زن می‌گیرد، و به طور دائم از جسم و اعصاب و جان زن تغذیه می‌کند، از وجود او نسبت به کودک تعبیر به امّ شده است.

در حقیقت مادر اصل، ریشه و سرچشمه وجود کودک است، و کودک انعکاسی از واقعیات جسمی و روحی مادر، و میوه‌ای از آن شجره مبارکه است. عاطفه مادری در سرشت زن نهاده شده و هر زنی، گر چه فرزندی نیاورده باشد، آن را با تمام وجود احساس می‌کند. مادر در فرهنگ اسلام باید مادربودن خود را برای تربیت و رشد فرزندان حفظ کند. مادر باید برای فرزندان مادری کند، تا فرزندان از نظر

^۱ خامنه‌ای، بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۰۵/۱۵.

^۲ سبحانی تبریزی، انسان کامل در قرآن، ص ۳۶۴.

^۳ رضایی، شخصیت‌شناسی زنان در قصه‌های قرآن، کتابخانه دیجیتال تبیان.

^۴ ابن منظور، لسان العرب، ص ۲۲۸.

فکری و عاطفی کمبود پیدا نکنند. مادر برای تحویل دادن فرزندی وزین، مؤدب، پاک، باصلابت، خردمند، باید دارای وجودی پاک، و فکری سالم، و اخلاقی انسانی باشد.^۱

امام خمینی (ره) فرمودند: «مادر بزرگترین مسئولیت و شریف ترین شغل را دارد. شریف ترین شغل در عالم بزرگ کردن یک بچه است، و تحویل دادن یک انسان است به جامعه. در طول تاریخ از آدم تا خاتم، انبیاء آمده‌اند تا انسان درست کنند. شما می‌توانید بچه‌هایی تربیت کنید که حفاظت از انبیاء بکنند، حفاظت از آمال انبیاء... شما هم خود حافظ باشید و هم نگهبان تربیت کنید. خدمت مادر به جامعه از خدمت معلم بالاتر است و از خدمت همه کس بالاتر است و این امری است که انبیاء می‌خواستند».^۲ مادر برای تربیت بهتر فرزندان نیاز است تا خود را در مسائلی رشد دهد به همین دلیل فرزندان اثرات معنوی برای مادر دارد از جمله:

۴-۱ رشد آرامشی در مادر

طبق آیه قرآن یکی از نشانه‌های آرامش داشتن ایمان و یقین به خداوند متعال می‌باشد؛ «اوست خدایی که سکینت و وقار بر دل‌های مؤمنان آورد تا بر یقین و ایمانشان بیفزاید...».^۳ «السَّكِينَةُ» همانگونه که از معنای آیه بر می‌آید به معنای آرامشی است که خداوند در دل‌های مومنین افکند، وقتی فرد در این حالت سکینه قرار گیرد از نکوهش نمی‌ترسد، اعتماد به خداوند یکتا دارد و می‌داند که همیشه خداوند پشتیبان اوست و اگر چیزی از دست دهد غمگین و افسرده نمی‌شود و اگر هم بدست آورد نافرمانی از پروردگار نمی‌کند.^۴

مادران نیز با آرامش و سکینه‌ای که در دوران بارداری خود خواهند داشت، سبب می‌شود که به معنویات توجه بیشتری کنند، اعتماد به خداوند و پشتیبانی او را بیشتر حس کنند، از طرفی نیز در دوران بارداری به افسردگی دچار نمی‌شوند. توجه مادر به معنویات مهمترین عامل آرامش او خواهد بود همانگونه که خداوند در قرآن فرمودند: «آنها که به خدا ایمان آورده و دل‌هایشان به یاد خدا آرام می‌گیرد، آگاه شوید که

^۱ نقش مادر در تربیت فرزند، www.erfan.ir

^۲ خمینی، جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (ره)، ص ۵۸.

^۳ فتح: ۴.

^۴ قرائتی، تفسیر نور، ج ۹، ص ۳۲۵.

تنه‌ایاد خدا آرام‌بخش دلهاست».^۱ مقام معظم رهبری نیز فرمودند: «نقش مادر از دوران حمل و بارداری شروع میشود و تا آخر زندگی انسان ادامه دارد».^۲

مادر با بارداری، آرامش و سکینه را در خود افزایش داده، حسن ظن به خداوند پیدا می‌کند، و همین امر سبب رشد معنویات در او خواهد شد.

۲-۴. رشد فضائل اخلاقی

فرزندان باید اخلاق اسلامی و ارزش‌های دینی را در زندگی خود محور قرار دهند تا بخش مهمی از مشکلات جامعه حل خواهد شد. باید کاری بکنیم که بچه‌ها دست مادر را حتماً ببوسند؛ اسلام دنبال این است.^۳

اگر فرزندان کارهای خوب انجام دهند و ارزش‌های اسلامی را در زندگی خود محور قرار دهند، خداوند، به پدر و مادر هم پاداش نیک عطا می‌کند، زیرا آن‌ها تلاش کرده‌اند و زمینه تربیت مذهبی فرزندان را فراهم نموده‌اند. جامعه نیز از پدر و مادر به نیکی یاد می‌کند. در این میان مادر به دلیل اینکه بیشتر در کنار فرزندان است، باید فضائل اخلاقی را در خود رشد دهد تا آن‌ها را نیز بتواند به فرزندان خود انتقال دهد. به طور مثال برای راستگو کردن فرزندان، ابتدا باید خود راستگو باشد و عوامل دروغ را از خانه و محیط اطراف فرزند بزدایند. عوامل سبب ساز دروغ در فرزندان عبارتند از: ترس از مجازات توسط والدین، توقعات بیش از اندازه پدر و مادر از کودک. والدین در مقابله با این دو عامل باید ابتدا ترس را از وجود فرزند از طریق تنبیه نکردن، آموزش تدریجی شجاعت است.^۴ با شجاعت فرزند در برابر مشکلات ایستادگی خواهد کرد. امام علی علیه السلام می‌فرمایند: «الشَّجَاعَةُ عِزٌّ حَاضِرٌ؛ شجاعت، عزّت موجود است».^۵

۱. رعد: ۲۸.

۲. خامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۸۴/۰۵/۰۵.

۳. خامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از بانوان فرهیخته‌ی حوزوی و دانشگاهی، ۱۳۹۲/۰۲/۲۱.

۴. فاختری، منتظری، اخلاق خانواده، ج ۱، صص ۱۶۷-۱۶۸..

۵. آمدی، غررالحکم، ص ۳۸.

در نتیجه با رشد فضائل اخلاقی و تکریم مادر، اخلاق فرزندان نیز رشد پیدا خواهد کرد، بردباری، صبوری، شجاعت، راستگویی، سخاوت و ... همه را در مادر دیده سپس آن را انجام میدهند.

۴-۳. صبر

یکی دیگر از آثار و برکات فرزندآوری که برای مادر بسیار مهم است، افزایش صبر و حوصله ی مادر است. صبر یکی از برجسته‌ترین نشانه‌های بازدارنده‌ی انسان است که در وضعیت‌های مختلف، انسان به آن تکیه می‌کند. در وضعیتی که نفس، انسان را وادار به انجام کاری خلاف عقل و شرع می‌کند، صبر عاملی می‌شود که از یک سو تمایلات نفسانی را حبس کرده و در حیطه‌ی عقلانی و شرعی محدود می‌کند و از سوی دیگر نفس را از طفره رفتن تکالیف خود در برابر عقل و شرع ممنوع می‌کند. همچنین نفس را الزام به پابندی اصول و وظایف شرعی و عقلی می‌کند. صبر سبب خواهد شد که انسان در امور ناخوشایند آرامش داشته باشد و در برابر مصائب و حتی سختی‌ها نیز اضطراب و پریشانی نداشته باشد و با سعه صدر با آنان برخورد کند.^۱

خداوند بنا به فرمایش امام باقر علیه السلام به زنان صبری عطا کرده است که به اندازه ی بیست مرد می‌باشد. امام باقر علیه السلام فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى جَعَلَ لِلْمَرْأَةِ صَبْرَ عَشْرَةِ رِجَالٍ فَإِذَا حَمَلَتْ زَادَهَا قُوَّةَ صَبْرٍ عَشْرَةَ رِجَالٍ أُخْرَى؛ خداوند متعال صبر زن را به اندازه ده مرد قرار داده است پس زمانی که بچه دار شود به اندازه بیست مرد می‌گردد».^۲

مقام معظم رهبری در این باره فرموده است: «خدای متعال ابزار پرورش فرزند را به مردها نداده، در اختیار بانوان قرار داده؛ صبرش را به آنها داده، عاطفه‌اش را به آنها داده، احساساتش را به آنها داده، اندامهای جسمانی‌اش را به آنها داده؛ در واقع این هنر زن‌ها است».^۳

در نتیجه مادر با فرزندآوری صبر و صبوری را سرلوحه ی خود قرار می‌دهد، صبور بودن یکی از صفات مهم و ارزشمند در زندگی است که سبب استحکام بنیان خانواده نیز می‌گردد.

^۱ زکی دوغان (حسینی)، آثار تربیتی نماز، ص ۹۱-۹۲.

^۲ ابن بابویه، الخصال، ج ۲، ص ۴۳۹.

^۳ خامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱.

نتیجه گیری

فرزند و فرزندآوری از منظر امام خامنه‌ای برای خانواده و جامعه بسیار مهم و ضروری است. به همین دلیل این مقاله با هدف شناخت نقش فرزند در خانواده قرآنی با تأکید بر اندیشه امام خامنه‌ای تدوین شده است و با توجه به منابع موجود و مطالعات پیشین به نتایج زیر دست یافته است. این مقاله به بررسی نقش عاطفی، معنوی و جایگاه مادر در خانواده قرآنی بر اساس آموزه‌های دین اسلام و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب می‌پردازد. در این متن، نقش عاطفی فرزند در ایجاد فضایی شاد و پرنشاط در خانواده، تقویت عواطف و احساسات اعضای خانواده و همچنین نقش معنوی فرزند به عنوان سرمایه‌ی دوران پیری، زنده ماندن نام و یاد والدین و باقیات و صالحات برای والدین مورد بحث قرار گرفته است. همچنین، به نقش مادر در تربیت فرزندان و رشد معنوی او با فرزندآوری اشاره شده است. فرزند در خانواده قرآنی نقشی محوری و اساسی در ایجاد فضایی شاد و پرنشاط ایفا می‌کند. با ورود فرزند به خانه، قلب پدر و مادر لبریز از عشق و محبت می‌شود. فرزندآوری برای والدین سرمایه‌ای معنوی و برای آینده‌ی کشور ثروتی ارزشمند است. تربیت صحیح و نیکو فرزندان توسط والدین، سبب زنده ماندن نام و یاد والدین بعد از فوت آن‌ها است. فرزند صالح یکی از باقیات و صالحات برای والدین به شمار می‌رود. فرزندآوری اثرات معنوی برای مادر از جمله رشد آرامش، رشد فضائل اخلاقی و صبر دارد. مادر نقش اساسی در تربیت فرزندان و رشد معنوی خود با فرزندآوری دارد. در مجموع، مقاله‌ی حاضر به اهمیت خانواده در اسلام و نقش کلیدی فرزند در استحکام و پویایی آن تأکید می‌کند.

منابع

- ✓ قرآن کریم ترجمه محسن قرائتی.
- ✓ صحیفه سجادیه؛ ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران: سروش، ۱۳۷۵ ش.

کتب

۱. آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم، مصحح: رجایی، مهدی، قم: دارالکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، مصحح: علی اکبر غفاری، چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۲ ش.
۳. ابن منظور محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱، بیروت: دار صادر، ۱۳۷۵ ق.
۴. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۲ ش.
۱. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، مترجم: علی صحت، تهران: ناس، ۱۳۶۴ ش.
۲. خمینی، روح الله، جایگاه زن در اندیشه امام خمینی (ره)، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۲ ش.
۳. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، تهران: مجلس شورای ملی، ۱۳۷۵ ش.
۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ القرآن، ترجمه و تحقیق غلامرضا حسینی، تهران: مکتبه المرتضویه لاحیاء آثار الجعفریه، ۱۳۸۳ ش.
۵. رضایی، محمد مهدی، شخصیت شناسی زنان در قصه های قرآن، قم: موسسه فرهنگی اطلاع رسانی تبیان، ۱۳۸۷.
۶. رضایی اصفهانی، محمد، شبهات روزآمد، تهران: انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآنی، ۱۳۹۱ ش.
۷. زکی دوغان (حسینی)، محمد، آثار تربیتی نماز، ثم: ستاد اقامه نماز، ۱۳۸۸ ش.
۸. سبحانی تبریزی، جعفر، انسان کامل در قرآن، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۷ ش.
۹. سبزواری، ملاهادی، شرح منظومه، قم: بوستان کتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ش.
۱۰. سقلاطونی، مریم، به رنگ زندگی، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱ ش.
۱۱. طاهری، حبیب الله، سیری در مسائل خانواده، تهران: بین الملل، چاپ سوم، ۱۳۸۱ ش.

۱۲. طباطبایی، سید محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی و همکاران، تهران: رجا، ۱۳۶۷ ش.
۱۳. — سنن النبی صلی الله علیه و آله، تهران: وحدت بخش، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش.
۱۴. عاملی، باقر، حقوق خانواده، تهران: مدرسه عالی دختران ایران، ۱۳۵۰ ش.
۱۵. عمید، حسن، فرهنگ جیبی عمید، تهران: راه رشد، ۱۳۸۹ ش. ص ۱۷۹.
۱۶. فاخری، علیرضا؛ منتظری، محمد حسین، اخلاق در خانواده، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، اداره آموزش های عقیدتی سیاسی، ۱۳۷۸ ش.
۱۷. فصلنامه تخصصی طه‌ورا، سال چهارم، شماره هشتم، بهار ۱۳۹۰ ش.
۱۸. قرائتی، محسن، اصول عقاید، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۰ ش.
۱۹. ———، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ ش.
۲۰. قمی، علی بن ابراهیم، سفیه البحار، محقق: سید طیب موسوی جزایری، قم: دارالکتاب، چاپ چهارم، ۱۳۶۷ ش.
۲۱. کتابی، شهرزاد؛ کتابی، مریم، سیره اخلاقی و تربیتی امام رضا(ع)، مشهد: بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا علیه السلام، ۱۳۹۲ ش.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، مصحح: محمدآخوندی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ش.
۲۳. متقی هندی، علی بن حسام الدین، کنز العمال، محقق: محمود عمر دمیاطی، ج ۸، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ ق.
۲۴. متوسل، محمود، پیام‌های قرآن برای جوانان، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۴ ش.
۲۵. مجتهدی، محمدباقر، فلسفه ی نقادی کانت، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۸ ش.
۲۶. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحارالانوار، مصحح: علی اکبر غفاری، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳.
۲۷. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران: ادنا، ۱۳۸۶ ش.
۲۸. مکارم شیرازی، ناصر، مثال های زیبای قرآن، قم: نسل جوان، ۱۳۷۸ ش.

سایت

۱. خامنه‌ای، سید علی، بیانات در دیدار جمعی از معلمان استان کرمان، ۱۳۸۴/۰۲/۱۲.
۲. ———، بیانات در مراسم اجرای خطبه‌ی عقد ازدواج، ۱۳۷۰/۰۴/۲۰.

۳. _____ خطبه‌ی عقد مورخه‌ی، ۱۳۷۹/۱۱/۱۶.
۴. _____ بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۷۷/۰۲/۱۸.
۵. _____ خطبه‌ی عقد، مورخه‌ی ۱۳۷۴/۰۵/۱۱.
۶. _____ بیانات در دیدار کارآفرینان، تولید کنندگان و دانش بنیان‌ها، ۱۴۰۱/۱۱/۱۰.
۷. _____ بیانات در ابتدای درس خارج فقه درباره توجه به صدقه و تربت فرزند صالح، ۱۳۹۳/۰۳/۰۵.
۸. _____ بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۰۵/۱۵.
۹. _____ بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۸۴/۰۵/۰۵.
۱۰. _____ بیانات در دیدار جمعی از بانوان فرهیخته‌ی حوزوی و دانشگاهی، ۱۳۹۲/۰۲/۲۱.
۱۱. _____ بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱.
۱۲. نقش مادر در تربیت فرزند، www.erfan.ir